

Designing the Qur'anic Model of the Islamic Al-Madina Al-Tayyiba with a Future Research Approach

Mohammad Sobhani Yamchi¹, Ali Eshghi Chaharborj², Saideh Alavi³

Abstract

Designing, planning and establishing an Islamic Al-Madina Al-Tayyiba (perfect society) based on authentic Islamic principles and values can provide the basis for growth and perfection towards a desirable and ideal society. In the past few decades, the influx of Western modernity models and their application in the cities of Islamic countries has made the atmosphere of the Islamic cities face a crisis of identity loss - identitylessness. In order to confront the invasion of foreign culture and solve the problems of the cities of the country, it is necessary to revive the Islamic Al-Madina Al-Tayyiba and return to the authentic Islamic standards of the Qur'an in building the cities of the country. Accordingly, the current research has been conducted with the aim of designing the Quranic model of the Islamic Al-Madina Al-Tayyiba with a future research approach. The research method is an applied method in terms of the goal, and also a survey due to its descriptive approach. The statistical population of this research is 70 experts and professors at the level of universities and scientific institutes across the country. In order to analyze the Quranic model of Islamic Al-Madina Al-Tayyiba, 36 important indicators have been extracted and analyzed using Quranic verses. MICMAC program was used to analyze the research indicators and identify the main effective strategies in designing the Quranic model of Islamic Al-Madina Al-Tayyiba.

The research findings show that out of 36 elements investigated in this research, 12 criteria were selected as the key factors influencing the design of the Quranic model of Islamic Al-Madina Al-Tayyiba, which are: perseverance and will to revive Al-Madina Al-Tayyiba, dispersion the culture of worship in the city, spreading piety and spirituality in the city, helping the deprived, needy and weak, expanding the scope of science and technology in the city, human dignity and citizen rights, establishing justice, avoiding rumors and suspicions, ensuring security and peace, economic prosperity and public welfare, building a moral city and righteous leadership.

Keywords: Islamic, Al-Madina Al-Tayyiba, Quranic Model, Strategies, Future Studies

- 1- Associate Professor, Quranic Sciences and Interpretation Department, University of Sciences and Teachings of the Holy Quran, Maragheh, Iran, Sobhani@quran.ac.ir
- 2- Master's degree in Quranic Sciences, University of Sciences and Teachings of the Holy Quran, Maragheh, Iran, (corresponding author), Aeshghei@gmail.com
- 3- PhD in Geography and Urban Planning, Mohaqiq Ardabili University, Faculty of Social Sciences, Iran, Alavi.saide.1370@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۰

20.1001.1.30605644.1403.4.2.2.7

10.22034/arq.2024.190460

نوع مقاله: علمی پژوهشی

طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی

محمد سبحانی یامچی^۱

علی عشقی چهاربرج^۲

سعیده علوی^۳

چکیده

طراحی، برنامه‌ریزی و ایجاد شهر طیب اسلامی که متشکل از اصول و ارزش‌ها اصیل اسلامی قرآنی است، می‌تواند زمینه رشد و کمال به سمت جامعه مطلوب و آرمانی را فراهم سازد. در چند دهه اخیر هجوم الگوهای مدرنیته غربی و کاربست آن در شهرهای کشورهای اسلامی، فضای شهرهای کشور را با بحران بی‌هویتی مواجه ساخته است. برای مقابله با هجوم فرهنگ بیگانه و رفع مشکلات پیش آمده در فضا شهرهای کشور، احیای شهر طیب اسلامی و بازگشت به معیارهای اصیل اسلامی قرآنی در ساختار شهرهای کشور راهبردی ضروری است. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی انجام شده است. روش پژوهش بر اساس هدف، کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش ۷۰ نفر از افراد متخصص و اساتید در سطح دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه نقاط

۱- دانشجویار گروه علوم قرآن و تفسیر، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، مراغه، ایران، Sobhani@quran.ac.ir

۲- کارشناسی ارشد علوم قرآنی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، مراغه، ایران، (نویسنده مسئول)،

Aeshghei@gmail.com

۳- دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم اجتماعی، ایران،

Alavi.saide.1370@gmail.com

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

مختلف کشور است. جهت تحلیل الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی، ۳۶ شاخص مهم با استفاده از آیات قرآنی استخراج و مورد بررسی قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل شاخص‌های مورد پژوهش و تعیین راهبردهای کلیدی مؤثر در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی از نرم‌افزار MICMAC استفاده شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد از ۳۶ مؤلفه بررسی شده در تحقیق حاضر، ۱۲ معیار (پشتکار و اراده احیای شهر طیب، رونق عبادت در شهر، گسترش تقوا و معنویت در شهر، کمک به محرومان و مستضعفان، گسترش علم و فن‌آوری در شهر، کرامت انسانی و حقوق شهروندی، برقراری عدالت، پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن، تأمین امنیت و آرامش، رونق اقتصادی و رفاه عمومی، شهر اخلاق مدار و رهبریت صالح) به‌عنوان عوامل کلیدی مؤثر بر طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی انتخاب شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: شهر طیب، الگوی قرآنی، راهبردها، آینده‌پژوهی.

۱. بیان مسئله

شهرها و میراث شهری نشانه‌هایی آشکار و کالبدی از فرهنگ جوامع هستند (میرغلامی، ۱۳۹۹: ۲۱) که در قالب بستر تعالی و کمال انسان، نقشی کلیدی در مسیر زندگی افراد بر جای می‌گذارد (آیشم، ۱۴۰۰: ۱۲). شهر را می‌توان محیطی برای تجلی هویت، ارزش‌های منبعث از اعتقادات، جهان‌بینی و فرهنگ ساکنین و پدیدآورندگان خود دانست (سیفیان، ۱۳۷۸: ۵۸). شهر اسلامی در صدر اسلام به دلیل مرکز نشر و گسترش دین تأسیس شد (Madahi, et al, ۲۰۱۱: ۳) و بر اساس اصول و آموزه‌های قرآنی و نبوی ساخته شد (Jamalinez et al, ۲۰۱۲: ۳۳). شهرها و بناهای اسلامی با شاخصه‌های هنری، زیبایی‌شناختی، کالبدی، زیست‌محیطی، اقلیمی محیطی و اقتصادی آرامشی انکارناپذیر را برای شهروندان ایجاد می‌کردند (ترکمان و همکاران، ۱۳۹۶: ۶). از این روی نگاه به شهر ایده‌آل

و آرمانی همواره در بسترها و سرزمین‌های گوناگون وجود داشته و از دیرینه‌ترین عناصر زندگی انسان‌ها بوده و قدمتی به بلندای تمدن و زیست بشریت دارد (اسفندیاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۱). آرمان‌شهر در اصطلاح، شهری است با ساختار سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و آموزشی که می‌تواند بیشترین شهروندان خود را به حداکثر سعادت ممکن برساند. اندیشه آرمان‌شهرها در تمامی مکتب‌ها و اندیشه‌ها دیده می‌شود. در این میان اسلام، به سبب رویکرد توحید نگر و ویژگی خاص خود، صفت و ویژگی‌های خاصی را برای آرمان‌شهر مطلوب خود خواهان است. در آرمان‌شهر اسلامی جنبه روحانی و معنوی بر جنبه مادی و کالبدی غلبه دارد و متفکران بیشتر از آنکه به جنبه کالبدی و عینی پردازند به جنبه‌های نظری و ذهنی پرداخته‌اند (احمدی و افرادی، ۱۳۹۱: ۲۷). از این رو تجلی شهر اسلامی در عالی‌ترین صورت آن، شهری است که در آن، «انسان کامل» (و مؤمنان) بتوانند مطابق «ارتباطات» (قوانین و رفتارها و اخلاقیاتی) که از چشمه وحی اخذ و تدوین شده‌اند، به خلق محیط و کالبدی پردازند که آن محیط شایستگی ظرف حیات طیبه بودن را دارا باشد و مؤمن بتواند به «شیوه مسلمانی» در فضا و محیطی متعادل که بر اساس این ارتباطات و شیوه زیست ساخته شده است، زندگی کند (نقی‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۹۴).

علیرغم اینکه تحقق شهر طیبه اسلامی یکی از اهم موضوعات در کشور ما به‌عنوان جامعه اسلامی است، امروزه فضای شهرهای اسلامی کشورمان به دلیل هجوم همه‌جانبه فرهنگ غرب و تقلید روشنفکران داخلی از الگوهای مدرنیته غربی، اغلب با بی‌هویتی، بی‌عدالتی، بی‌حجابی، تجمل‌گرایی، خودباختگی و حضور فرهنگ بیگانه و ... مواجه‌اند. برای کاهش و رفع مشکلات پیش آمده در شهرهای کشور، احیای شهر طیب اسلامی و بازگشت به معیارهای اصیل اسلامی - قرآنی در ساختار شهرهای کشور راهبردی ضروری است. شناخت مؤلفه‌ها و معیارهای شهر طیب اسلامی از دیدگاه قرآن و کاربرد آن در برنامه‌های آتی شهرهای امروزی می‌تواند الگوی بهینه تحقق شهر طیب اسلامی - قرآنی را در برابر هجوم فرهنگ بیگانه فراهم نماید و متولیان امور شهری را از سردرگمی در احیای شهر طیب اسلامی برهاند. بر این اساس پژوهش حاضر درصدد است

تا با استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی، الگوی بهینه‌ای جهت تحقق شهر طیب اسلامی ارائه نماید تا با تدوین استراتژی و راهبردهای کلیدی جهت تحقق شهر طیب اسلامی، درک و اولویت‌بندی مسائل را برای برنامه ریزان و مدیران شهری تسهیل سازد. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی انجام شده است. برای تحقق این مهم، این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر است:

۱. کدام معیارهای در تحقق شهر طیب اسلامی به‌عنوان جامعه مطلوب از تأثیرگذاری بالایی برخوردارند؟
۲. راهبردهای کلیدی مؤثر جهت تحقق الگوی بهینه قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی کدام‌اند؟

۲. پیشینه پژوهش

در ارتباط با شهر طیب اسلامی و موضوعات مربوط به آن پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته است که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. دیسنا (۱۳۸۸) در پژوهش خود ضمن پرداختن به ابعاد حیات طیبه از دیدگاه اسلام، آرمان‌شهر لیبرالیسم را نقد کرده است. نقی‌زاده (۱۳۹۰) در کتاب «شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طیبه: بایسته‌های تحقق شهر اسلامی بر مبنای نصوص دینی» سعی کرده با استفاده از آیات و روایات اسلامی مختصات مدینه فاضله را شرح دهد. بیات (۱۳۹۳) با بررسی رویکرد اسلامی به شهر، ویژگی‌های شهر اسلامی را مورد مطالعه قرار داد. در این پژوهش برای تحلیل شهر از دیدگاه اسلام و احصای ویژگی‌ها و مؤلفه‌های شهر اسلامی، نظریه‌های سه تن از متفکران مسلمان شامل ابن‌خلدون و فارابی از متقدمین و خانم ابراهیم از متفکران مسلمان معاصر را بررسی کرد. پورجعفر و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی انواع شهر اسلامی و اشاراتی به نحوه شاخص‌سازی در راستای شهری آرمانی - اسلامی پرداختند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شاخص‌هایی که توسط مسلمانان صاحب اندیشه در راستای دستیابی به شهری آرمانی - اسلامی از آموزه‌های دینی استخراج می‌شود، در مجموع دودسته‌اند: برخی به‌طور مستقیم در برنامه‌ریزی و طراحی

شهری قابل به کارگیری و برخی غیرمستقیم قابل بهره‌برداری است. خیام‌باشی و همکاران (۱۳۹۵) با بررسی شهر طیب، الگویی مطلوب در بازآفرینی شهر ایرانی - اسلامی به این نتیجه رسیدند که بین کالبد شهر و اجتماع شهروندان ارتباط تنگاتنگ و متقابلی وجود دارد از یک سو این جهان‌بینی و چهارچوب فکری شهروندان است که شهر را شکل می‌دهد و در طراحی و ساخت فضاهای شهری و معماری و شهرسازی آن نقشی کلیدی بازی می‌کند و از سوی دیگر این کالبد شهر است که در القاء و تقویت تفکری خاص و جهان‌بینی متناسب با آن در بین ساکنین جایگاهی مهم و تأثیرگذار دارد. شکوهی بیدهندی و مطهر (۱۳۹۹) در پژوهشی به ارزیابی جایگاه کرامت انسانی (مبتنی بر آرای امام موسی صدر) در سیاست‌گذاری نوسازی شهری پرداختند که یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد معیارهای مستخرج از آراء سید موسی صدر نمی‌تواند مبنایی بر کرامت انسانی باشد. با عنایت به گذشت حدود ۱۰ سال از این سند و ظرفیت پیش‌بینی شده در سند طرح جامع برای انجام بازنگری‌های پنج‌ساله، پیشنهاد این مقاله، اصلاح راهبرد اقتصادی نوسازی در طرح جامع شهر تهران است.

بخشی‌زاده و کلاتتری (۱۳۹۹) معیارهای عدالت اجتماعی در شهر اسلامی را مورد مطالعه قرار دادند. یافته‌های حاصل از منابع موجود به صورتی ساختمند نشان می‌دهد که معیارهای عدالت در شهر اسلامی طیف وسیعی را شامل می‌شوند که هسته محوری آن‌ها بر هویت توحیدی قرار دارد و دو معیار و بال آن نیز نظم و کالبد اسلامی در شهر اسلامی است. اسماعیل پور و سلیمانی (۱۴۰۰) تصویر شهر مطلوب در تمدن نوین اسلامی را به نمایش گذاشته‌اند. تمدن‌سازی یکی از اهداف و نگاه‌های بلندمدت در آینده‌پژوهی است. یافته‌های پژوهش در شش بخش اصول کلی، ضوابط ضروری، محیط‌زیست و روشنایی، راه‌ها و جاده‌ها، شکوفایی و امنیت اقتصادی و تأسیسات و اماکن عمومی ارائه و در هر بخش مبنایی، قواعد و دستورالعمل‌های موردنیاز تدوین شده است و با استفاده از آن‌ها، شهر مطلوب در تمدن نوین اسلامی به تصویر کشیده شده است. مطهر و همکاران (۱۴۰۱) با بررسی تطبیقی معیارهای کرامت انسانی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های شهر مطلوب اسلامی در محله‌های نوساز و قدیمی شهر

تهران به این نتایج دست یافتند که کرامت انسانی، به معنای ارج نهادن به گوهر و وجود انسان به عنوان برترین مخلوق خداوند است. این مفهوم می‌تواند در برنامه‌ها و مداخلات شهر سازان، تعبیری فضایی پیدا کند. سبحانی یا مچی و عشقی چهاربرج (۱۴۰۱) با ارزیابی مؤلفه‌های فرهنگی شهر طیب از منظر قرآن به این نتایج دست یافتند که وضعیت فرهنگی شهر مراغه در مؤلفه‌های فرهنگی تجلی توحید در فضای شهر، رونق عبادت در شهر، اخلاص و پرهیز از ظاهرگرایی و مقدس‌مآبی، برقراری عدالت، گسترش ذکر و تذکر در شهر، رعایت عفت عمومی و هویت و عدم خودباختگی، با مؤلفه‌های فرهنگی شهر طیب از منظر قرآن تفاوت معناداری دارد به طوری که شهر مراغه به لحاظ مؤلفه فرهنگی ذکرشده، فاصله زیادی با معیارهای شهر طیب از منظر قرآن کریم دارد. در بقیه شاخص‌های موردپژوهش تفاوت معناداری با معیارهای شهر طیب اسلامی ندارد. با مطالعه تحقیقات انجام‌شده پیشین مشخص گردید اکثر این پژوهش‌ها مؤلفه‌هایی از شهر اسلامی (شهر طیب، شهر مطلوب، مدینه فاضله...) از منظر قرآن و روایات را ارائه و بررسی نمودند. این مطالعه اگرچه شاخص‌ها را مطالعه کرده و تلاش سایر مطالعات را ارج می‌نهد؛ اما آنچه پژوهش حاضر را از پژوهش‌های پیشین متمایز می‌نماید، نگاه روبه‌جلو با به‌کارگیری فنون آینده‌نگاری در تجزیه و تحلیل مؤلفه‌های شهر طیب اسلامی در جهت طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی است.

۳. مبانی نظری

به‌طورکلی وحی سبب پیدایش دین به معنای قانون، شریعت اخلاقی و اجتماعی شده است و شهر اسلامی، شهری متجانس و همگن با هویت است که دین و مذهب قرن‌ها آن را حفظ کرده‌اند. در شهر اسلامی رابطه منطقی میان انسان و محیط، ایدئولوژی و محیط‌زیست برقرار است (توکلی‌نیا، ۱۳۹۵: ۱۶). در ساخت شهر اسلامی، فرهنگ و مذهب عناصری مهم و شکل‌دهنده به فضا هستند؛ کالبد‌دارای روحی است که تجلی فرهنگ و جهان‌بینی است (توکلی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲). یک شهر اسلامی به انحای مختلف به‌ویژه

از طریق همپوشانی معیارهای وجه فکری عملی و رفتاری عینی ساکنان را به سمت ارزش‌های اسلامی و هدفی که اساس خلقت انسان بر آن استوار است هدایت می‌کند (کلاتری، ۱۳۹۵: ۹). این معیارها بر اساس قرآن کریم، روایات و احادیث و نظر فقها و نظریه‌پردازان اسلامی تهیه و تبیین گردیده که گونه‌هایی از شهر اسلامی را ارائه می‌دهند از آن جمله:

الف) شهر مسلمانی: شهری است که در آن رفتار اسلامی جریان دارد و کالبد شهر نیز بر اساس اصول و ارزش‌های اسلامی ساخته شده است.

ب) شهری برای مسلمانان: شهری است که در آن مسلمانان در کالبدی اسلامی زیست می‌کنند که با عنایت به دستورات اسلامی بنا شده‌اند و می‌توان آن را شهری برای مسلمانان (تجلی اصول و ارزش‌ها در کالبد شهر) نامید.

ج) شهر مسلمانان: انسان‌هایی معتقد به اصول اساسی اسلام در آن زندگی و بر اساس دستورات اسلام عمل می‌کنند که آن را شهر مسلمانان (تجلی باورها و اصول رفتارها و روابط) می‌نامند.

د) شهر اصیل اسلامی: اگر این سه بعد یا سه قلمرو را به صورت دوایر متقاطع نشان دهیم بهترین حالت وقتی است که سه دایره باهم منطبق باشند. در این صورت شهر اصیل اسلامی دارای مفهوم خواهد بود و در چنین شهری مسلمانان موحد بر اساس دستورات و اخلاق اسلامی عمل و رفتار نموده و کالبد مناسبی را نیز به وجود می‌آورد که تجلی‌گاه ارزش‌های اسلامی باشد و آن را در مسلمان زیستن یاری نماید (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۵). در ارتباط با ویژگی‌های شهر مطلوب اسلامی با توجه به آیات قرآن کریم موارد زیر قابل برداشت است:

۱. در آن شهر، امنیت، آرامش و آسایش باشد؛ خداوند متعال می‌فرماید: «پروردگارا این شهر را ایمن گردان» (ابراهیم: ۳۵)، «خدا شهری را مثل زده است که امن و امان بود» (نحل: ۱۱۲) و...؛ ۲. در آن شهر استقرار وجود دارد تا به وسیله آن انسان فرصت برآورده شدن خواسته‌ها و تبلور آرزوهایش را داشته باشد و از رنج و بلاها گزند نیند. ۳. آدمی در آن شهر از لحاظ معیشتی تأمین باشد و برای پیشرفت و رشد اقتصادی فرصت یابد. «مردمش را از فرآورده‌ها روزی ده» (بقره: ۱۲۶) و ... ۴. از غنای ارزش‌ها، اصول اخلاقی و ضوابط رفتاری

برخوردار باشد (اسماعیل پور و سلیمانی، ۱۴۰۰: ۵۹).

در قرآن کریم برای شهر پاکیزه، واژه «بلد الطیب» و برای شهر آلوده «بلد الخبیث» و شهر مرده (فاطر: ۹، فرقان: ۴۸-۴۹، ق: ۱۰-۱۱) به کار رفته است (مروتی و دارابی، ۱۳۹۳: ۶۶). هنگامی که خداوند متعال سخن از سرزمین‌های پیشرفته به میان می‌آورد، از واژه «بلده طیبه» (سرزمین پاک) استفاده می‌کند و هنگامی که سخن از مردمان این سرزمین است، از اصطلاح «حیات طیبه» استفاده می‌شود. بر این اساس، مردمانی که دارای حیات طیبه‌اند، در بلدة طیبه زندگی می‌کنند (توکل، ۱۳۹۰: ۴۴). قرآن راجع به شهر و قریه، وصف طیب را به کار برده و مردم را به آن ترغیب نموده است: «كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ» (سبأ: ۱۵)؛ از روزی خدا بخورید و او را سپاس گوید، شهری پاک و پروردگاری آمرزنده این آیه خود جنبه‌های مختلف بلدة طیبه و مردم طیب را از لحاظ عقیدتی و اخلاقی و توحیدی در بردارد. در بلدة طیبه، مردم موحد و شاکر هستند، روزی خدا را می‌خورند و او را رب غفور می‌دانند (رفیع پور، ۱۳۹۵: ۱۵) فضایی که در کوچه کوچه آن معنویت و ذکر خداوند جاری است و شهر مظهر فیوضات ربانی می‌گردد و در یک کلمه شهر طیب به دنبال شهر خدا شدن است و در واقع تمثیلی از بهشت می‌شود که در آن هیچ سخن لغو و بیهوده شنیده نمی‌شود و به یکدیگر گناه نمی‌بندند و جز سلام و تحیت و سپاس به هم نمی‌گویند: «لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا، إِلَّا قِيْلًا سَلَامًا سَلَامًا» (واقع: ۲۵ - ۲۶) تا در نهایت به مقام قرب الهی و سعادت حقیقی برسند (سبحانی و عشقی، ۱۴۰۱: ۴۲).

آینده‌پژوهی معادل لغت لاتین (Futures Study) است (ناصر آبادی، ۱۳۷۹: ۲؛ اسلاتر، ۱۳۸۶: ۲۲). شاید ساده‌ترین تعریف آینده‌پژوهی، علم و هنر کشف آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا باشد (ملکی فر و همکاران، ۱۳۸۵: ۹۳). آینده‌پژوهی در واقع دانش و معرفتی است که دید مردم را نسبت به رویدادها، فرصت‌ها و چالش‌های احتمالی آینده باز می‌کند و از طریق کاهش ابهام‌ها و تردیدهای فرساینده، توانایی انتخاب‌های هوشمندانه مردم و جامعه را افزایش داده و به همگان اجازه می‌دهد تا بدانند که به کجاها می‌توانند بروند و به

کجاها باید بروند (محمودی و عباسی، ۱۳۸۴: ۳). آینده‌پژوهی فراتر از پیش‌بینی است و ادعای پیشگویی هم ندارد. آینده‌پژوهی هنر شکل دادن به آینده است، به آن شکل که آینده را می‌خواهیم. کسانی که این دانش را در دست دارند هم‌اکنون هم به آینده جهان به‌دلخواه و مطلوب خود، شکل می‌دهند. شناخت آینده از حیاتی‌ترین علوم موردنیاز هر ملتی است (کیهان‌پور، ۱۳۹۳: ۳)؛ از این رو احیای شهر طیب اسلامی و جامعه مطلوب قرآنی، نیازمند شناخت آینده و برنامه‌ریزی هوشمندانه و آگاهانه برای آن است. رویکرد آینده‌پژوهی، می‌تواند با بررسی وضعیت‌های آرمانی آینده، افق‌ها و مؤلفه‌های رسیدن به آن را ترسیم کند. تدوین و تصویب برنامه آینده‌نگارانه با چشم‌اندازی متعالی به‌عنوان سند بالادستی در طرح‌های جامع، تفصیلی و راهبردی شهرهای کشور می‌تواند زمینه را جهت طراحی و احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی فراهم نماید.

۴. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر بر اساس هدف کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش افراد متخصص و اساتید در سطح دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه نقاط مختلف کشور است. جهت تحلیل الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی ۳۶ شاخص مهم با استفاده از آیات قرآنی استخراج و موردبررسی قرار گرفت. برای تعیین راهبردهای کلیدی مؤثر در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی، پیشران‌های مؤثر و اهمیت نسبی هرکدام از شاخص‌ها، از طریق پرسشنامه و به روش دلفی توسط ۷۰ نفر کارشناسان و متخصص علوم قرآنی و برنامه‌ریزی شهری تعیین شد. شاخص‌های مؤثر و اهمیت نسبی آن‌ها برای استخراج راهبردهای کلیدی مؤثر در برنامه‌ریزی‌های آتی با رویکرد آینده‌پژوهی جهت طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی وارد نرم‌افزار MICMAC شد. پس به تجزیه و تحلیل شاخص‌های موردپژوهش، راهبردهای کلیدی مؤثر و حیاتی در جهت طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی استخراج شدند. در انتهای مباحث نیز لازم به ذکر است که شاخص‌های مورد استفاده در این پژوهش به شرح جدول (۱) آورده شده است.

جدول (۱): شاخص‌های مورد بررسی در این تحقیق

ردیف	شاخص	منبع
۱	تجلی توحید در فضای شهر	بقره ۱۵۶ / حدید ۴ / حمد ۵
۲	گسترش تقوا و معنویت در شهر	اعراف ۹۶ / نازعات ۴۰ / طلاق ۵
۳	رونق عبادت در شهر	ذاریات ۵۶ / حج ۷۷ / بینه ۵
۴	شهر توکل‌کنندگان	هود، ۵۶ / آل‌عمران ۱۵۹ / طلاق ۳
۵	رعایت حد و حریم	بقره ۲۲۹ / نور ۳۰
۶	قناعت و سادگی زیستی و پرهیز از تجمل‌گرایی	غافر ۴۳ / اعراف ۳۱ / هود ۱۱۶
۷	کسب روزی حلال	اعراف ۱۳۷ / مائده ۲ / بقره ۱۹۵ و ۲۷۴
۸	کمک به محرومان و مستضعفان	بقره ۱۶۸ / رعد ۲۶ / عنکبوت ۶۲
۹	پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن	حجرات ۱۱-۱۲ / حجرات ۶
۱۰	رهبریت صالح	بقره ۱۲۴ / یوسف ۱۰۸ / یوسف ۵۵
۱۱	امر به معروف و نهی از منکر	آل‌عمران ۱۰۴ / حج ۴۱
۱۲	بینش سیاسی در اداره شهر	نحل ۳۶ / آل‌عمران ۱۱۸ / توبه ۱۰۷
۱۳	اخلاص و پرهیز از مقدس‌مآبی	انعام ۱۶۲ / توبه ۱۰۱
۱۴	تأمین امنیت و آرامش	نور ۵۵ / بقره ۱۲۶ / ابراهیم ۳۵
۱۵	برقراری عدالت	حدید ۲۵
۱۶	ضرورت وحدت در شهر	آل‌عمران ۱۰۳ / حجرات ۱۰
۱۷	رعایت نظم در کالبد و عناصر شهری	بقره ۱۴۴ / یونس ۸۷
۱۸	رعایت قوانین اسلامی در شهر	حج ۷۸
۱۹	محله محوری	جن ۱۸ / نور ۳۶ / قصص ۵۹
۲۰	گسترش علم و فن‌آوری در شهر	قصص ۷۸ / طه ۱۱۴ / نمل ۴۰
۲۱	بهداشت شهر و مسکن	توبه ۱۰۸ / اعراف ۱۵۷

ردیف	شاخص	منبع
۲۲	شهر قانون‌مدار	بقره ۱۱۳ / مائده ۸
۲۳	آزادی‌خواهی و آزاداندیشی	بقره ۲۵۶ / زمر ۱۸
۲۴	خودباوری و خوداتکایی	فرقان ۷۴ / فتح ۲۹ / رعد ۱۱
۲۵	گسترش ذکر و تذکر در شهر	انفال ۲ / رعد ۲۸
۲۶	رعایت عفت عمومی	نور ۳۰ و ۳۱ / احزاب ۵۳
۲۷	شهر اخلاق‌مدار	آل عمران ۱۰۴ / مائده ۲
۲۸	هویت و عدم خودباختگی	زخرف ۵۴ / ممتحنه ۱ / توبه ۸
۲۹	کرامت انسانی و حقوق شهروندی	اسراء ۷۰ / بقره ۳۰
۳۰	تبلیغات در فضای شهر	آل عمران ۹۷ و ۱۰۴ / توبه ۱۲۲
۳۱	طهارت و پاکیزگی در شهر	حجر ۱۹ / سبا ۱۵
۳۲	مبارزه با انحراف و خرافه‌گرایی	مائده ۳۳ / اعراف ۵۶
۳۳	مشورت با مردم	آل عمران ۱۵۹ / شوری ۳۸
۳۴	رونق اقتصادی شهر و رفاه عمومی	بقره ۱۷۲ / نساء ۵ / نحل ۱۱۲
۳۵	زیباسازی شهر	بقره ۱۴۳ / اسراء ۲۹ / فرقان ۶۷
۳۶	پشتکار و اراده احیای شهر طیب	النجم: ۳۹ / مؤمنون ۲۷ / هود ۳۷

(منبع: مطالعات نگارندگان بر اساس پیشینه پژوهش)

۵. بحث و یافته‌ها

در فرهنگ و تعالیم اسلامی برای هدایت و تصمیم‌گیری در زمینه مسائل شهری، دستورالعمل جامعی وجود دارد. با رجوع به آیات قرآنی می‌توان اصول و قوانین کلی در ارتباط با هویت دینی شهر طیب را استخراج کرد که هم نیاز روحی شهروندان و هم نیاز جسمی آن‌ها را تأمین خواهد کرد. این اصول لایتغیر و به‌عنوان سنت الهی مطرح است و در همه زمان‌ها و مکان‌ها قابل پیاده شدن هستند که اگر این اصول و مؤلفه‌ها در یک شهر عملیاتی شوند شهر طیب

ظهور پیدا خواهد کرد. در پژوهش حاضر برای سنجش مؤلفه‌های شهر طیب اسلامی از منظر قرآن از ۳۶ مؤلفه شهر طیب اسلامی استفاده شد.

الف) عوامل کلیدی مؤثر در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی

اگر شناسایی موضوع یا تصمیم اصلی قدم اول در برنامه‌ریزی سناریو باشد، تهیه فهرستی از عوامل کلیدی که بر موضوع مورد نظر تأثیرگذار هستند، قدم دوم به شمار می‌آید (عشقی چهاربرج، ۱۳۹۷: ۲۹۷). طراحی الگوی قرآنی شهر طیب با رویکرد آینده‌پژوهی تحت تأثیر نیروها و پیشران‌های گوناگونی است. برای شناسایی عوامل تأثیرگذار ابتدا از طریق پرسشنامه و به روش دلفی به جمع‌آوری شاخص‌های اثرگذار در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی پرداخته شد. جامعه آماری پژوهش کارشناسان و مسئولین متخصص در زمینه علوم قرآنی و شهرسازی اسلامی بودند. در این مرحله از کارشناسان خبره خواسته شده که مهم‌ترین عوامل کلیدی در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی را با توجه مؤلفه‌های مؤثر که در مرحله ارزیابی مورد سنجش و بررسی قرار گرفته‌اند را مشخص نمایند. با توجه به نظر کارشناسان خبره در حوزه شهر طیب اسلامی عوامل کلیدی در راستای طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی انتخاب و وزن نسبی هر کدام به شرح جدول شماره (۲) تعیین شد.

جدول (۲): تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرها بر همدیگر

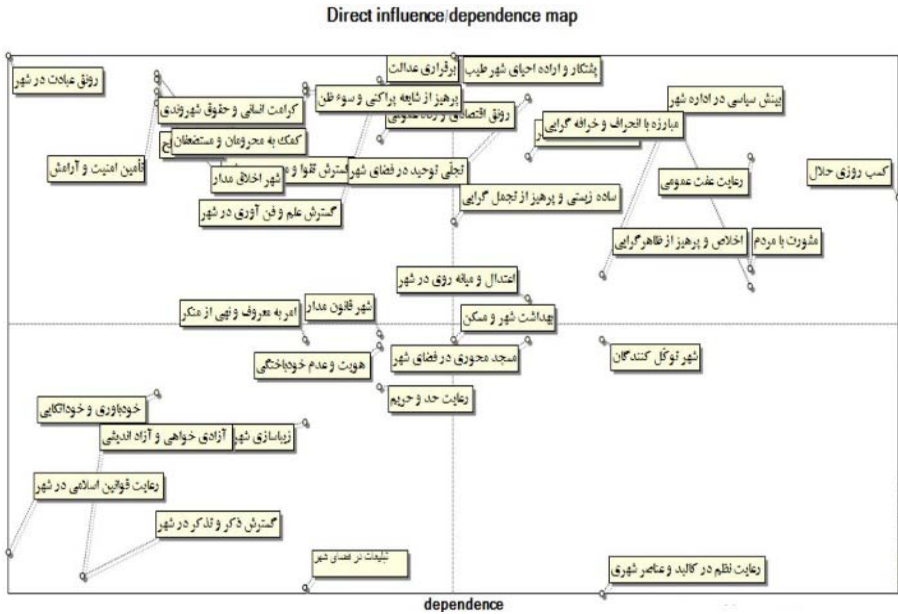
ردیف	متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیر مستقیم	
		میزان تأثیر گذاری	میزان تأثیر پذیری	میزان تأثیر گذاری	میزان تأثیر پذیری
X1	تجلی توحید در فضای شهر	۹۱	۷۰	۴۳۸۷۹۰	۳۴۶۳۱۴
X2	گسترش تقوا و معنویت در شهر	۱۰۲	۶۷	۴۹۰۷۴۴	۳۳۱۹۰۵
X3	رونق عبادت در شهر	۱۰۵	۶۵	۵۱۰۹۳۶	۳۲۲۰۱۰
X4	شهر توکل‌کنندگان	۵۷	۷۳	۲۹۲۳۹۴	۳۵۹۸۹۳
X5	رعایت حد و حریم	۴۹	۷۰	۲۵۵۶۱۴	۳۴۵۸۵۶

ردیف	متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم	
		میزان تأثیر پذیری	میزان تأثیر گذاری	میزان تأثیر پذیری	میزان تأثیر گذاری
X6	ساده‌زیستی و پرهیز از تجمل‌گرایی	۷۷	۷۱	۳۵۰۹۹۱	۳۵۶۹۶۶
X7	کمک به محرومان و مستضعفان	۱۰۱	۶۷	۳۳۱۶۲۷	۴۸۶۳۴۹
X8	کسب روزی حلال	۸۱	۷۷	۳۷۹۲۹۹	۳۸۷۵۰۸
X9	پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن	۹۹	۶۹	۳۴۰۴۳۲	۴۸۷۴۳۸
X10	رهبریت صالح	۹۴	۶۸	۳۳۶۱۳۶	۴۶۰۱۴۹
X11	امر به معروف و نهی از منکر	۵۷	۶۹	۳۴۱۱۳۰	۲۸۲۸۹۷
X12	بینش سیاسی در اداره شهر	۶۸	۷۳	۳۶۰۹۰۷	۳۴۱۱۰۷
X13	اخلاص و پرهیز از ظاهرگرایی	۶۹	۷۵	۳۶۹۲۳۲	۳۴۴۲۱۴
X14	تأمین امنیت و آرامش	۹۹	۶۷	۳۳۱۲۳۷	۴۷۴۹۷۵
X15	برقراری عدالت	۹۹	۷۰	۳۴۵۷۴۹	۴۸۸۰۱۲
X16	ضرورت وحدت در شهر	۸۸	۷۲	۳۵۵۷۰۷	۴۳۸۵۰۸
X17	رعایت نظم در کالبد و عناصر شهری	۱۴	۷۳	۳۶۰۱۵۵	۷۹۰۲۰
X18	رعایت قوانین اسلامی در شهر	۲۱	۶۵	۳۲۶۶۱۵	۱۰۷۸۹۶
X19	مسجد محوری در فضای شهر	۵۷	۷۲	۳۵۵۱۶۰	۲۹۴۲۷۴
X20	گسترش علم و فن‌آوری در شهر	۱۰۱	۷۰	۳۴۴۹۹۵	۴۸۴۱۶۹
X21	بهداشت شهر و مسکن	۵۷	۷۱	۳۵۰۶۶۷	۲۵۸۸۴۱
X22	شهر قانون‌مدار	۵۸	۷۰	۳۴۵۷۴۳	۳۰۱۸۳۰
X23	آزادی‌خواهی و آزاداندیشی	۱۷	۶۶	۳۲۵۰۹۹	۸۱۲۰۴
X24	خودباوری و خوداتکایی	۴۷	۶۷	۳۴۴۸۵۰	۲۸۶۸۱۵
X25	گسترش ذکر و تذکر در شهر	۱۸	۶۸	۳۲۶۶۱۵	۸۹۹۷۴
X26	رعایت عفت عمومی	۸۸	۷۵	۳۶۸۱۷۹	۴۱۱۰۸۰
X27	شهر اخلاق‌مدار	۹۷	۶۷	۳۳۱۸۷۲	۴۷۸۳۴۷

ردیف	متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیر مستقیم	
		میزان تأثیر گذاری	میزان تأثیر پذیری	میزان تأثیر گذاری	میزان تأثیر پذیری
X28	هویت و عدم خودباختگی	۵۶	۷۰	۲۸۶۸۱۵	۳۴۴۸۵۰
X29	کرامت انسانی و حقوق شهروندی	۱۰۰	۶۹	۴۹۶۱۴۱	۳۴۰۷۳۲
X30	تبلیغات در فضای شهر	۱۵	۶۹	۷۹۳۶۲	۳۴۱۷۱۳
X31	زیباسازی شهر	۴۳	۶۹	۲۲۳۲۳۰	۳۴۱۱۳۰
X32	مبارزه با انحراف و خرافه گرایی	۶۶	۷۵	۳۳۳۵۶۴	۳۶۹۸۰۵
X33	مشورت با مردم	۶۹	۷۵	۳۴۱۷۷۲	۳۶۹۷۹۱
X34	رونق اقتصادی و رفاه عمومی	۹۸	۷۲	۴۸۰۹۴۱	۳۵۴۷۱۹
X35	اعتدال و میانه روی در شهر	۶۴	۷۲	۳۲۵۹۹۱	۳۵۵۹۳۳
X36	پشتکار و اراده احیای شهر طیب	۱۰۵	۷۱	۵۱۰۹۳۶	۳۵۰۲۷۹

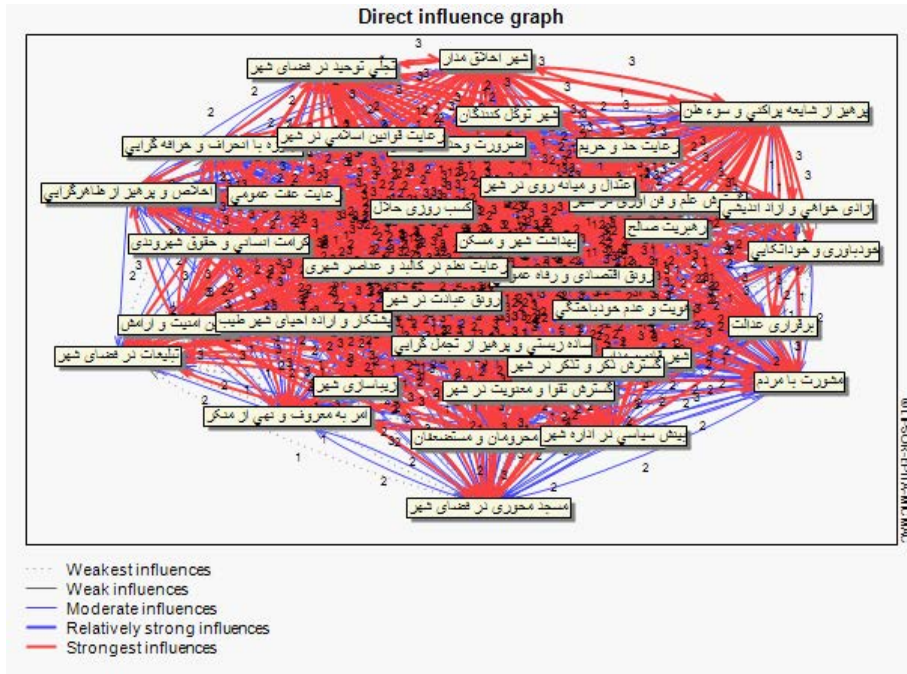
(منبع: نگارنده)

بعد از تعیین عوامل کلیدی اثرگذار، با یک روش ساده می‌توان دریافت که تأثیر متغیرها با در نظر گرفتن تعداد گروه‌های ارتباطی در ماتریس تشکیل شده، قابل‌سنجش است؛ بنابراین به‌صورت منظم مجموعه عددهای هر سطر، نشان‌دهنده تأثیرگذاری متغیر مربوط و مجموعه عددهای هر ستون، نشان‌دهنده تأثیرپذیری متغیر مربوطه است. پس کلیه متغیرها و محیط دربرگیرنده آن‌ها را می‌توان با نمایش آن‌ها در یک نمودار مفهومی یا یک محور مختصات (تأثیرگذار - تأثیرپذیری) نمایش داد (زالی، ۱۳۸۸: ۸۱). در این پژوهش نیز به دسته‌بندی متغیرها و میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها در احیا و طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی پرداخته شد. برای دسته‌بندی مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر با استفاده از تحلیل نرم‌افزار میک‌مک، نموداری ترسیم گردید. شکل (۱) نقشه پراکندگی متغیرها و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می‌دهد.

شکل (۱): نقشه پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرات مستقیم متغیرها (منبع: نگارنده)

نتایج شکل (۱) نمودار پراکندگی متغیرها و جایگاه آن‌ها بر اساس تأثیرات مستقیم متغیرها با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک حاکی از آن دارد که از میان ۳۶ عامل کلیدی شناسایی شده در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی، ۱۲ عامل (پشتکار و اراده احیای شهر طیب، رونق عبادت در شهر، گسترش تقوا و معنویت در شهر، کمک به محرومان و مستضعفان، گسترش علم و فن‌آوری در شهر، کرامت انسانی و حقوق شهروندی، برقراری عدالت، پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن، تأمین امنیت و آرامش، رونق اقتصادی و رفاه عمومی، شهر اخلاق مدار و رهبریت صالح) از تأثیرگذاری بیشتری در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی برخوردارند. شکل (۲) نقشه روابط مستقیم بین متغیرها در مراحل مختلف را نشان می‌دهد.

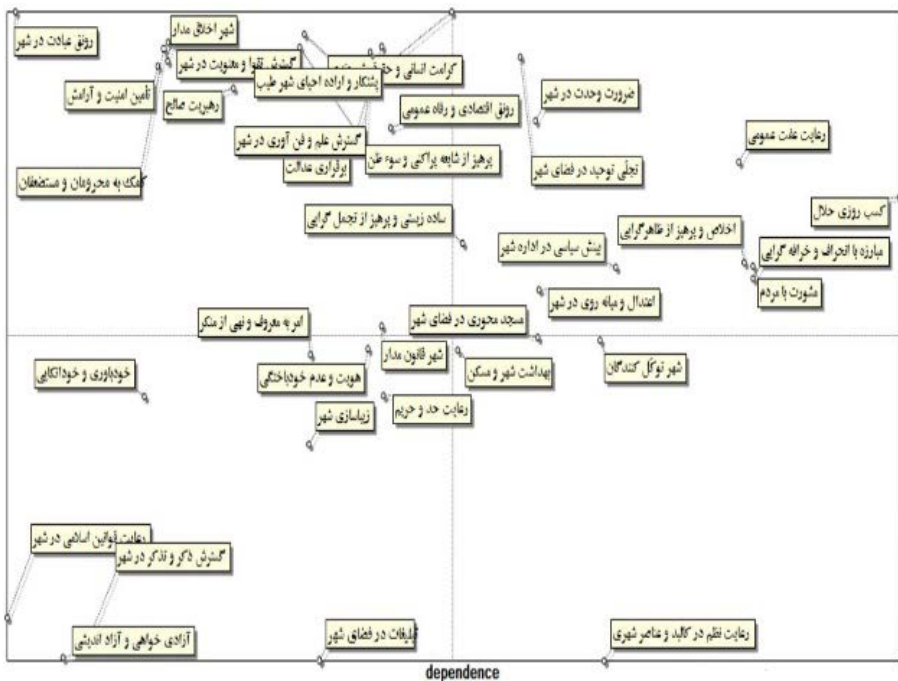
شکل (۲): نمودار روابط مستقیم بین متغیرها (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

تحلیل تأثیرات غیرمستقیم متغیرها در همدیگر

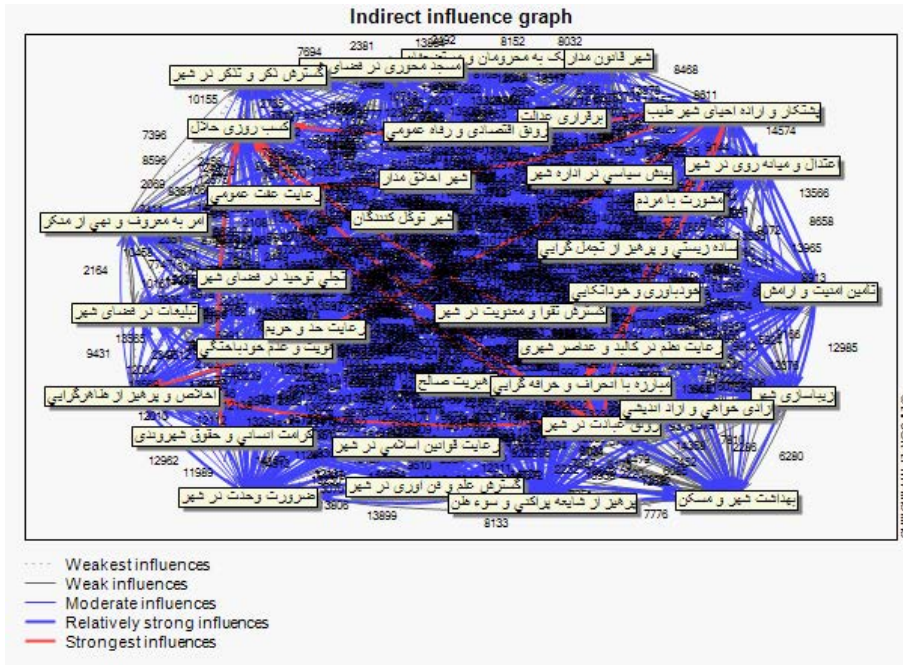
در این مرحله تأثیرات غیرمستقیم متغیرها در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی سنجیده شد. هدف از سنجش روابط غیرمستقیم متغیرها یافتن عوامل کلیدی در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی است. بررسی و تحلیل متغیرها با تأثیرگذاری غیرمستقیم با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک نشان می‌دهد که عوامل (پشتکار و اراده احیای شهر طیب، رونق عبادت در شهر، کرامت انسانی و حقوق شهروندی، گسترش تقوا و معنویت در شهر، برقراری عدالت، پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن، کمک به محرومان و مستضعفان، گسترش علم و فن‌آوری در شهر، رونق اقتصادی و رفاه عمومی، شهر اخلاق مدار، تأمین امنیت و آرامش و رهبریت صالح) نسبت به عوامل شناسایی شده بیشترین تأثیرات غیرمستقیم را در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی دارند. مقایسه نتایج تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل تأثیرگذار در طراحی الگوی قرآنی شهر

طیب اسلامی نشان می‌دهد که رتبه‌های اول هم در اثرات مستقیم و هم در اثرات غیرمستقیم تفاوت چندانی باهم ندارند و عوامل با رتبه‌های بالا در تأثیرات مستقیم با چند پله جابه‌جایی در تأثیرات غیرمستقیم نیز عیناً تکرار شده است. شکل (۳) نقشه پراکندگی متغیرها و جایگاه آن‌ها بر اساس تأثیرات غیرمستقیم متغیرها را نشان می‌دهد. شکل (۴) نیز نقشه روابط غیرمستقیم بین متغیرها در مراحل مختلف را نشان می‌دهد.

Indirect influence dependence map

شکل (۳): نقشه پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرات غیرمستقیم متغیرها (منبع: نگارنده)

شکل (۴): نمودار روابط غیرمستقیم بین متغیرها (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

انتخاب عوامل کلیدی مؤثر در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی

از میان ۳۶ عامل بررسی شده در تحقیق حاضر، ۱۲ متغیر تأثیرگذار مهم (پشتکار و اراده احیای شهر طیب، رونق عبادت در شهر، گسترش تقوا و معنویت در شهر، کمک به محرومان و مستضعفان، گسترش علم و فن آوری در شهر، کرامت انسانی و حقوق شهروندی، برقراری عدالت، پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن، تأمین امنیت و آرامش، رونق اقتصادی و رفاه عمومی، شهر اخلاق مدار و رهبریت صالح) به‌عنوان عوامل کلیدی مؤثر بر طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی انتخاب شده‌اند. بررسی تأثیرگذاری روابط مستقیم و غیرمستقیم متغیرها حاکی از آن دارد تمامی ۱۲ شاخص ذکر شده در تأثیرات مستقیم در تأثیرات غیرمستقیم نیز عیناً و با جابه‌جایی کم در رتبه تکرار شده‌اند که حاکی از روایی، دقت محاسبات و قابل اطمینان بودن آن‌ها است. بر این اساس در راستای طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی، برنامه‌ریزی و آینده‌پژوهی در قالب ۱۲ عامل کلیدی مؤثر می‌تواند نقش حیاتی داشته باشد. در جدول (۳) عوامل کلیدی مؤثر در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی آورده شده است.

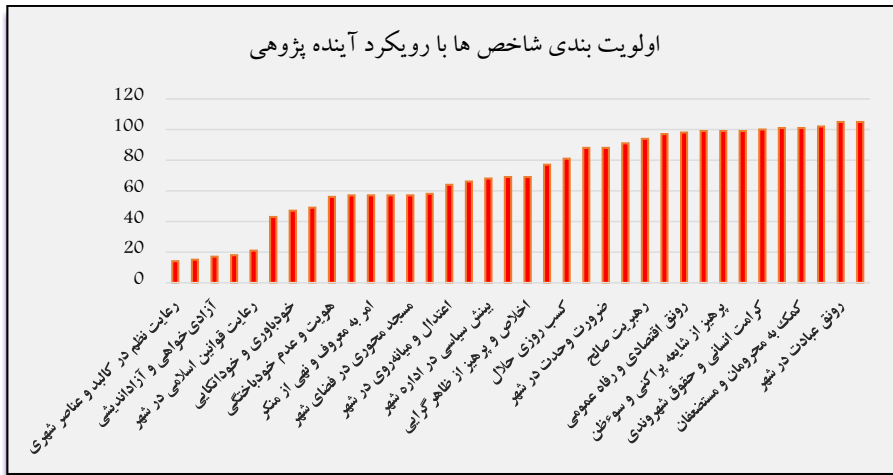
جدول (۳): انتخاب نهایی عوامل کلیدی تأثیرپذیر مستقیم و غیر مستقیم

ردیف	عوامل کلیدی (تأثیر مستقیم)	امتیاز	عوامل کلیدی (تأثیرات غیر مستقیم)	امتیاز
۱	پشتکار و اراده احیای شهر طیب	۱۰۵	پشتکار و اراده احیای شهر طیب	۵۱۰۹۳۶
۲	رونق عبادت در شهر	۱۰۵	رونق عبادت در شهر	۵۱۰۹۳۶
۳	گسترش تقوا و معنویت در شهر	۱۰۲	کرامت انسانی و حقوق شهروندی	۴۹۶۱۴۱
۴	کمک به محرومان و مستضعفان	۱۰۱	گسترش تقوا و معنویت در شهر	۴۹۰۷۴۴
۵	گسترش علم و فن‌آوری در شهر	۱۰۱	برقراری عدالت	۴۸۸۰۱۲
۶	کرامت انسانی و حقوق شهروندی	۱۰۰	پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن	۴۸۷۴۳۸
۷	برقراری عدالت	۹۹	کمک به محرومان و مستضعفان	۴۸۶۳۴۹
۸	پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن	۹۹	گسترش علم و فن‌آوری در شهر	۴۸۴۱۶۹
۹	تأمین امنیت و آرامش	۹۹	رونق اقتصادی و رفاه عمومی	۴۸۰۹۴۱
۱۰	رونق اقتصادی و رفاه عمومی	۹۸	شهر اخلاق مدار	۴۷۸۳۴۷
۱۱	شهر اخلاق مدار	۹۷	تأمین امنیت و آرامش	۴۷۴۹۷۵
۱۲	رهبریت صالح	۹۴	رهبریت صالح	۴۶۰۱۴۹

(منبع: نگارنده)

تحلیل ۳۶ شاخص مؤثر در آینده‌پژوهی طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی حاکی از آن دارد که دوازده شاخص؛ پشتکار و اراده احیای شهر طیب، رونق عبادت در شهر، گسترش تقوا و معنویت در شهر، کمک به محرومان و مستضعفان، گسترش علم و فن‌آوری در شهر، کرامت انسانی و حقوق شهروندی، برقراری عدالت، پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن، تأمین امنیت و آرامش، رونق اقتصادی و رفاه عمومی، شهر اخلاق مدار و رهبریت صالح، هم دارای تأثیرپذیری بالا و هم دارای تأثیرگذاری بالایی هستند؛ ازاین‌رو توجه جدی به این عوامل در

برنامه‌ریزی‌های آتی با رویکرد آینده‌پژوهی در راستای طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی ضروری است. شکل شماره (۵) اهمیت هرکدام از مؤلفه در ایجاد و تقویت الگوی شهر طیب اسلامی که نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آینده‌پژوهی میک‌مک است را نشان می‌دهد.

شکل (۵): اهمیت شاخص‌ها در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب با رویکرد آینده‌پژوهی (منبع: نگارنده)

نتایج حاصل از تحلیل شاخص‌های مؤثر در طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی در شکل (۵) نشان می‌دهد ۱۲ شاخص (پشتکار و اراده احیای شهر طیب، رونق عبادت در شهر، گسترش تقوا و معنویت در شهر، کمک به محرومان و مستضعفان، گسترش علم و فن‌آوری در شهر، کرامت انسانی و حقوق شهروندی، برقراری عدالت، پرهیز از شایعه‌پراکنی و سوءظن، تأمین امنیت و آرامش، رونق اقتصادی و رفاه عمومی، شهر اخلاق مدار و رهبریت صالح) با اختصاص بالاترین تأثیرگذاری در اولویت اول برنامه‌ریزی راهبردی قرار دارند. برای برنامه‌ریزی بهتر شهرها در راستای ایجاد الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی می‌بایستی مسئولان و متولیان امور شهری در برنامه‌ریزی‌های آتی خود توجه ویژه‌ای به ۱۲ شاخص ذکر شده داشته باشند.

ب) راهبردهای کلیدی مؤثر در احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی

راهبردها و استراتژی‌های کلیدی مؤثر که در تحقق الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی در اولویت اول برنامه‌های آتی نقش تعیین دارند عبارت‌اند از:

۱. در قرآن در ارتباط با انبیا در جهت احیای تمدن آیاتی مطرح شده از جمله: نوح (ع) در کشتی‌سازی (مؤمنون: ۲۷)، داوود (ع) در فلزکاری و زره‌سازی (انبیاء: ۸۰)، سلیمان (ع) در معماری (سبا: ۱۲-۱۳) و ... که همگی دلالت بر آیات ۳۹ و ۴۰ سوره نجم دارند که می‌فرماید: «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يَرَىٰ»؛ و نیست از برای انسان مگر کوشش و تلاشی که انجام داده است و قطعاً ثمره کوشش و تلاش خود را خواهد دید. این آیه حکایت از آن دارد که استقرار الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با سعی و کوشش افراد آن جامعه امکان‌پذیر خواهد بود و لا غیر. نتایج پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد که اراده و پشتکار جهت احیای شهر طیب اسلامی به‌عنوان یکی از شاخص‌ها با اثرگذاری بسیار بالا تعیین شده است که بایست در طرح‌ها و برنامه‌های آتی شهرهای اسلامی به‌صورت آگاهانه و هدفمند برنامه‌ریزی و جهت حصول بهینه آن تلاش کرد.

۲. احیای ارزش‌های الهی و عمل به دستورات دینی که در آیاتی همچون «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۶۵) و «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ» (بینه: ۵) در قالب رونق عبادی در شهر طیب اسلامی مطرح هستند، نقش مهمی در احیای شهر طیب اسلامی دارد. بر این اساس بایستی در برنامه‌ها و طرح‌های آتی شهر طیب اسلامی با اصلاح نظامی کاربری‌های شهری، فضاهای عبادی همچون مساجد، مصلاها، حسینیه‌ها و تکایا و هر نوع مکان مذهبی که فضایی برای رویش عبادات مؤمنان و موحدان باشد در سراسر فضای شهری ساری و جاری ساخت.

۳. گسترده‌گی تقوا در بین شهروندان متقی و با ایمان که منجر به ایجاد آرامش، احسان و همدلی در فضای شهری می‌شود و زمینه رشد تقوای الهی را در انسان‌ها فراهم می‌کند و از آنچه امکان بروز گناه و خدشه به تقوای الهی را سبب شود جلوگیری می‌کند. تقوا و معنویت مهم‌ترین سلاح مؤمنان در برابر گناه و هوای نفس است و رعایت آن موجب نزول برکات است: «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا

لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ» (اعراف: ۹۶)؛ اگر مردم شهرها ایمان آورده و تقواییشه کنند بَرَكَاتِ آسمان و زمین را به رویشان می‌گشودیم...؛ «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا» (طلاق: ۴)؛ و هر که تقوای الهی پیشه کند، خداوند [مشکلات] کار او را [در دو عالم] آسان می‌گرداند. یکی از راهبردهای اثرگذار در احیای شهر طیب اسلامی گسترش تقوا و معنویت در فضای شهر است. گسترش تقوا در بین شهروندان موجب ظهور شهروندان متقی و باایمان در فضای شهری می‌شود و با ایجاد دیواری محکم در برابر گناه، ظلم، بی‌عدالتی، نفاق، حسد، بخل... آرامش و امنیت ساکنان شهر طیب اسلامی را فراهم می‌نماید.

۴. یکی دیگر از راهبردهای مؤثر و کلیدی در احیای شهر طیب اسلامی، کمک به محرومان و مستضعفان است. در شهر طیب اسلامی که بر پایه اصول اصیل اسلامی - قرآنی بنا شده همه با هم برابرند و ملاک برتری تقوای انسان‌ها است از این‌رو محرومان و مستضعفان جامعه دیگر نگران تبعیض، ظلم و بی‌عدالتی نیستند. در این شهر مؤمنان دیگران را به خود ترجیح می‌دهند هرچند خود نیازمند باشند و احسان به شکل‌های مختلفی همچون احسان به پدر و مادر (بقره: ۸۳)، ابن سبیل (نساء: ۳۶)، انفاق (بقره: ۲۵۴)، خمس (انفال: ۴۱)، زکات (بقره: ۱۱۰) و صدقه (بقره: ۲۷۱) بروز و ظهور می‌یابد. اسلام، رفع نیاز و مشکلات و گرفتاری انسان‌ها را یکی از برنامه‌های بنیادی و اساسی خود اعلام کرده و نه تنها به اجر و پاداش دنیوی و اخروی اجراکنندگان این برنامه حیاتی و انسان‌ساز اشاره می‌کند. خداوند در آیه ۱۶ سوره فجر، یکی از آثار فقر و تهیدستی را تغییر فضای تفکری بشر از مسیر درست معرفی می‌کند؛ زیرا فقر و تهیدستی، زمینه‌ساز بدگمانی به خداوند و لب‌گشودن به اعتراض و گلایه نسبت به اوست. امروز تصور فقر در جامعه تصدیق ابعاد مختلفی از انحرافات در جامعه بشری است که جامعه شناسان اسلامی به آن اذعان دارند و بر این باورند که بروز و گسترش این معضل اجتماعی آثار منفی و زیانباری را به دنبال دارد که بر اساس آموزه‌های دین مبین اسلام نه تنها بر کردار و رفتار افراد فقیر اثرگذار است، بلکه حتی بنیان‌های فکری و اعتقادی آنان را نیز مضطرب و لرزان می‌سازد؛ چراکه کسب ایمان دینی، داشتن قدرت بالایی دینی است که در سایه

هنجارها و رفتارهای اسلامی بر پایه آموزه‌های دینی حصول می‌شود؛ از این رو جهت دستیابی به شهر طیب اسلامی و از بین بردن فقر و محرومیت در جامعه می‌بایست کمک به محرومان و مستضعفان را از طریق احسان، قرض الحسنه، انفاق، خمس، زکات، صدقه و... در فضای شهر طیب فرهنگ‌سازی و در اولویت طرح‌ها و برنامه‌های شهری قرار داد تا محرومین و مستضعفان جامعه به خاطر فقر دچار انحرافات فکری و اخلاقی نشوند.

۵. توجه قرآن به موضوعاتی مانند کسب علم، جایگاه و منزلت عالم، اندیشیدن در پدیده‌های جهان، سیروسفر در زمین و... نشان از خاستگاه رفیع و محکم مقوله «تولید علم» در قرآن دارد. چراکه تمامی پیشرفت‌های بشر، بدون استثناء از آغاز پیدایش او در این جهان با تفکر و اندیشه صورت گرفته است. هیچ پیشرفت و تحولی بدون فکر کردن امکان ندارد. قرآن کریم علم را سرچشمه پیشرفت‌های روحی و معنوی می‌داند: در آیه‌ای علم را سرچشمه تقوا و ترس از خدا معرفی می‌کند «إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ» (فاطر: ۲۸)؛ از میان بندگان خدا فقط دانشمندان از او می‌ترسند و در آیه‌ای منشأ پیشرفت‌های مادی «قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي» (قصص: ۷۸)؛ گفت: این ثروت را به وسیله دانشی که دارم به دست آورده‌ام، می‌داند. یکی از راهبردهای مهم در احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی گسترش علم و فن‌آوری در فضای شهر است. همان‌گونه که آیات قرآن هم اشاره دارد برای دستیابی به قدرت و پیشرفت‌های مادی که لازمه احیا و بقای شهر طیب اسلامی است، کسب علم و دانش ضروری و لازم است.

۶. حفظ کرامت انسانی و رعایت حقوق شهروندی از راهبردهای کلیدی مؤثر جهت احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی است. انسان به‌عنوان مقام خلیفه الهی بر روی زمین، شأن و منزلتی متناسب با مقام خود را می‌طلبد. قرآن کریم در زمینه کرامت انسانی می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرُوجِ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء: ۷۰)؛ به‌راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان را در خشکی و دریا (بر مرکب‌ها) بر نشانندیم و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم و آن‌ها را بر بسیاری از آفریده‌های خود برتری آشکار دادیم؛ منظور از کرامت این است که انسان دارای حرمت است و حق دارد در جامعه

به‌طور محترمانه زیست کند و کسی حق ندارد با گفتار و رفتار خویش حیثیت او را با خطر مواجه سازد. این ملاحظه حتی در تدوین و اجرای قانون باید مورد توجه قرار گیرد و نباید به‌گونه‌ای عمل شود که با کرامت انسانی همخوانی نداشته باشد. بر این اساس جهت احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی می‌بایست در طرح‌ها و برنامه‌های شهری جهت رعایت کرامت انسانی و حقوق شهروندی چه در حوزه فردی و چه در حوزه دولتی (نظام سیاسی) الگوهای مناسب در قالب مؤلفه‌ها تدوین و در فضای شهری اجرا شود.

۷. یکی از اهداف بعثت پیامبران الهی اجرای عدالت در جامعه انسانی است. این هدف به قدری مهم است که می‌توان آن را هدف اصلی یا از اهداف اصلی پیامبران (علیهم‌السلام) برشمرد. تمام اولیا و انبیا و کتب آسمانی در مسیر اجرای عدالت گام برداشته‌اند. خداوند متعال در آیه ۲۵ سوره حدید می‌فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ»؛ ما پیامبران خود را با دلایل روشن فرستادیم و با آن‌ها کتاب آسمانی و میزان (شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه) نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند. توزیع عادلانه امکانات شهری، استقرار مطلوب عناصر شهری و اماکن عمومی و فراهم نمودن شعاع دسترسی مناسب برای تمامی ساکنین نشانه تجلی عدالت در فضای شهر طیب اسلامی است. برقراری عدالت اجتماعی به‌عنوان یکی از راهبردهای استراتژیک در احیای و پایداری الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی است که می‌بایست در طرح‌ها و برنامه‌های آتی شهرها از سوی مدیران و متولیات امور شهری مدنظر قرار گیرد تا زمینه اعتماد بیشتر مردم را فراهم آورد و ضمن جلوگیری از فاصله طبقاتی موجبات ترویج قانون‌گرایی و رضایت آحاد مردم، بخصوص مستضعفان و محرومان را فراهم سازد.

۸. یکی از راهبردهای کلیدی مؤثر در احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی پرهیز از سوءظن و شایعه‌پراکنی است. سوءظن، شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی در مواقع حوادث، ناآرامی‌ها بیشتر ظهور و بروز می‌یابد و سبب به خطر افتادن امنیت و وحدت شهروندان می‌شود. علاوه بر سوءظن، شایعه‌پراکنی در فضای شهری عامل مهمی در برهم زدن وحدت شهروندان است. از نظر قرآن جامعه‌ای

که به‌جای مبادی و مبانی عقلانی، بر پایه ظن و گمان بیندیشد و عمل کند، جامعه‌ای جاهلی است. در آیات قرآن به برخی از گروه‌های شایعه‌پراکن اشاره شده است: بیمار دلان (احزاب: ۶۰)، منافقان (همان، نساء: ۸۳، آل‌عمران: ۱۷۳)، سست ایمان‌ها (احزاب: ۶۰)، جاسوسان (آل‌عمران: ۱۷۳)، زنان به‌ویژه در مسائل و روابط جنسی (یوسف: ۳۰ و ۵۰)، ساده‌لوحان (نساء: ۸۳، نور: ۱۱ تا ۱۹)، یهود از اهل کتاب (احزاب: ۶۰). از نظر قرآن کسانی که اهل ایمان و تقوا و فضل الهی باشند هرگز به شایعه توجهی نمی‌کنند و تحت تأثیر آن کنش و واکنشی ندارند: «لَا يَسْخَرُونَ... وَلَا تَلْمِزُوا... وَلَا تَنَابَرُوا... اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ... وَلَا يَغْتَبُ...» (حجرات: ۱۱-۱۲)؛ ... نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را مسخره کنند، ... طعن و عیب‌جوئی نکنید و با القاب زشت و ناپسند یکدیگر را یاد نکنید ... بعضی گمان‌ها گناه است هرگز (در کار دیگران) تجسس نکنید و هیچ‌یک از شما دیگری را غیبت نکنند، ...»؛ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصِيبُوهَا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ» (حجرات: ۶)؛ ای مؤمنان، هرگاه فاسقی خبری برای شما آورد تحقیق کنید، مبادا از روی نادانی به قومی رنجی رسانید و سخت از کار خود پشیمان گردید».

۹. ضروری‌ترین مشخصه شهر طیب اسلامی امنیت و آرامش است. قرآن کریم در آیات متعددی بر وجود امنیت در شهر تأکید می‌کند: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا...» (بقره: ۱۲۶، ابراهیم: ۳۵)؛ وقتی ابراهیم گفت: پروردگارا، این شهر را مکان امن و امان قرار ده ...؛ «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ... وَلِيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا...» (نور: ۵۵)؛ خداوند به کسانی که ایمان آورده‌اند و کارهای شایسته‌ای کرده‌اند وعده داد که در روی زمین جانشین دیگرانشان کند ... و دینشان را استوار سازد و وحشتشان را به ایمنی بدل کند. امنیت در الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی به معنای واقعی آن در تمامی ابعاد اتفاق می‌افتد از امنیت اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی، حقوقی و خانوادگی گرفته تا امنیت در برابر هجوم دشمن. یکی از راهبردهای کلیدی مؤثر در احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی تأمین امنیت و آرامش در فضای شهری است؛ از این‌رو مسئولین و متولیان امور شهری در طرح‌های آتی

شهر طیب اسلامی می‌بایستی با اصلاح عناصر و نظام کاربری‌های شهری در محلات و فضاهای عمومی شهر، امنیت فضاهای عمومی شهر طیب اسلامی را برای شهروندان افزایش دهند.

۱۰. مهم‌ترین عاملی که موجب پایداری جامعه انسانی می‌شود اقتصاد است که خداوند آن را مایه قوام جامعه قرار داده است. نقش ثروت در زندگی فردی و اجتماعی همچون نقش آب در زندگی جانداران است. قرآن کریم ثروت را عامل پایداری فرد و جامعه می‌داند: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا» (نساء: ۵)؛ اموال خود را که خداوند وسیله قوام زندگی شما قرار داده، به دست سفیهان نسپارید. یکی از عناصر و اجزای جامعه که به شکل مستقیم سکان هدایت جامعه را در دست می‌گیرد، اقتصاد آن کشور است و هرگونه برنامه‌ریزی و اصلاح در راستای بهبود آن می‌تواند گامی در جهت تعالی جامعه و رفاه عمومی شهروندان باشد. یکی از راهبردهای استراتژیک و اثرگذار در احیا و پایداری الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی رونق اقتصادی و تأمین رفاه عمومی شهروندان ساکن در شهر طیب است؛ از این‌روی جهت احیای شهر طیب اسلامی متولیان شهری می‌بایست با برنامه‌ریزی آگاهانه و هدایت‌شده به رونق اقتصادی و شکوفایی آن جامعه جهت دهند و با تأمین رفاه عمومی و زدودن فقر از سطح جامعه و نیز رسیدن به اقتدار و استقلال اقتصادی، گام‌های مؤثر در احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی بردارند.

۱۱. ارتباط بین اخلاق‌مداری و زندگی شهروندی ازجمله مباحثی است که از صدر اسلام تاکنون مطرح بوده و آیات زیادی به آن اختصاص داده شده است. شهر طیب اسلامی در آیات متعددی الگوی مناسب اخلاق‌مداری شهروندان را در قالب: حسن خلق «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (قلم: ۴)؛ به‌راستی که تو (ای پیامبر) دارای اخلاق بسیار نیکویی هستی، ادب و نزاکت «...وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» (بقره: ۸۳)؛ با مردم به نیکی سخن بگوئید، «إِنَّ الَّذِينَ ينادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ» (حجرات: ۴)؛ آن‌هایی که از آن سوی حجره‌ها صدایت می‌زنند بیشتر بی‌خردان‌اند؛ عفو و گذشت «...وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا نُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ» (نور: ۲۲)؛ مؤمنان باید عفو و گذشت پیشه کنند و از یکدیگر در گذارند آیا دوست نمی‌داری که خدا هم

شما را بیا مرزد؛ وفای به عهد «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مائده: ۱)؛ ای کسانی که ایمان آوردید به قراردادهای و تعهدات وفا کنید و امانت‌داری «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (نساء: ۵۸)؛ خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بدهید، معرفی می‌کند. یکی از راهبردهای مؤثر با اثرگذاری بسیار بالا در احیای شهر طیب اسلامی، پیاده‌سازی الگوهای رفتاری مناسب و رعایت اخلاق‌مداری بین شهروندان در فضای شهر است. در این راستا متولیان امور فرهنگی در کنار مسئولین شهری می‌توانند با ارائه الگوهای رفتاری مناسب و فرهنگ‌سازی فریضه نظارت همگانی امر به معروف و نهی از منکر در فضای شهری، اخلاق اصیل اسلامی - قرآنی را در شهر طیب پیاده کنند.

۱۲. داشتن راهبر و رهبری مدیر و مدبر یکی از عوامل تأثیرگذار در سعادت و سیادت جوامع انسانی است. قبول زندگی جمعی در حیات انسان‌ها نمی‌تواند از مسئله رهبری جدا باشد، چراکه برای مشخص کردن خط اصلی سیر و تعالی آحاد مردم، داشتن راهنما یکی از ضروریات پیشرفت انسانی است. در یک جامعه مطلوب هیچ چیز به اندازه ولایت و رهبری اهمیت ندارد، چراکه اجرای اصول دیگر در سایه آن میسر خواهد بود. «أَتَى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (بقره: ۱۲۴)؛ من تو را برای همه مردم پیشوا و امام قرار دادم. البته خداوند برای هر عصر و زمانی رهبری برای نجات و هدایت انسان‌ها قرار داده است. «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي» (یوسف: ۱۰۸)؛ بگو: این طریقه و راه من است که من و هر کس پیرو من است بر پایه بصیرت و بینایی به سوی خدا دعوت می‌کنم. رهبر جامعه اسلامی باید در درجه اول از بینشی وسیع و آگاهی کافی نسبت به اسلام برخوردار باشد. رهبر باید امین بر جان و مال مردم بوده و مجری احکام الهی باشد. همچنین بتواند عدالت اسلامی را در بین افراد پیاده کند که لازمه این امر آن است که او خود از آلودگی به گناه و ستم به دور بوده و انسانی وارسته و منزّه باشد. از خصوصیات دیگر او این است که باید مدیریت و تدبیر لازم برای اداره جامعه را داشته باشد دارای شجاعت بوده هیچ‌گونه ترس و واهمه‌ای از دشمن نداشته باشد. یکی از راهبردهای کلیدی مؤثر در احیای الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی رهبری صالح جامعه است. ولایت و رهبری در قرآن و اسلام مقام خلافت

الهی است و رهبر به‌عنوان خلیفه‌الله بایست بر اساس احکام الهی و بنا بر مصالح عمومی جامعه اسلامی عمل کند و امت اسلامی با پشتیبانی و همراهی رهبر زمینه رشد و توسعه شهر طیب اسلامی را فراهم سازند.

نتیجه‌گیری

۱. طرح شهر طیب اسلامی و استخراج معیارهای آن از متون دینی در زمان حال حداقل این مزیت را دارد که بخشی از معایب شهرهای موجود را روشن می‌کند. این امر انگیزه و تلاش متولیان شهری را در راستای بهبود و اصلاح معایب شهرهای موجود با الهام‌گیری از الگوی شهر طیب اسلامی را برمی‌انگیزد. با توجه به اینکه فضای شهرهای کشورمان امروزه به دلیل هجوم همه‌جانبه فرهنگ غرب و تقلید روشن‌فکران داخلی از الگوهای مدرنیته غربی بدون درک صحیح از مؤلفه‌های شهر طیب اسلامی، اغلب با بی‌عدالتی، بی‌حجابی، تجمل‌گرایی، عدم توجه به روزی حلال، خودباختگی و حضور فرهنگ بیگانه و ... مواجه‌اند. برای رفع مشکلات شهرها و احیای شهرسازی اصیل اسلامی - قرآنی عنوان شهر طیب اسلامی برخاسته از متون اسلامی یک استراتژی ضروری است.

۲. پژوهش حاضر سعی بر آن داشت تا با تجزیه و تحلیل مبانی و مؤلفه‌های قرآنی شهر طیب اسلامی به‌عنوان جامعه مطلوب، الگوی بهینه جهت تحقق شهر طیب اسلامی ارائه نماید.

۳. در این راستا ابتدا برخی از مهم‌ترین شاخص‌های شهر طیب اسلامی از مبانی دینی استخراج گردید سپس با نرم‌افزارهای آینده‌پژوهی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و درنهایت راهبردهای کلیدی مؤثر در طراحی و تحقق الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی ارائه گردید.

۴. اراده و پشتکار جهت احیای شهر طیب اسلامی، اصلاح نظام کاربرهای شهری و فضای عبادی برای رویش عبادات مؤمنان و موحدان، گسترش تقوا و معنویت در فضای شهر، حاکمیت امنیت و آرامش ساکنان شهر، احیای فرهنگ احسان و قرض‌الحسنه و انفاق، گسترش علم و فن‌آوری، پاسداشت کرامت انسانی و حقوق شهروندی، پرهیز و فاصله‌گیری از گسترش سوءظن و شایعه در

فضای شهر، رونق اقتصادی و تأمین رفاه عمومی، فرهنگ‌سازی نظارت همگانی و توجه به فرمان‌های راهبری رهبر انقلاب در برنامه‌ریزی‌های شهری از جمله راهبردهای کلیدی در طراحی شهر طیب اسلامی است.

۵. این راهبردها اگر در برنامه‌ریزی‌های آتی مورد توجه قرار بگیرد، می‌تواند در ترسیم مختصات شهر طیب اسلامی و احیای هویت اصیل اسلامی - قرآنی شهرهای کشور راهگشا باشد و زمینه رشد و کمال به سمت جامعه مطلوب و آرمانی را فراهم سازد.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های پژوهش و تحلیل شاخص‌های شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی به‌منظور اصلاح و بهبود الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی در شهرهای کشور، پیشنهادهایی ارائه می‌گردد:

- هدایت هدفمند الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی در طرح‌های جامع، تفصیلی و آتی شهرهای کشور

- فرهنگ‌سازی و نهادینه کردن تقوا و معنویت در بین شهروندان و به کار بردن آن در سبک زندگی جهت تقویت ایمنی محیط شهری و شهروندان متقی از آفت‌های ناشی از بی‌تقوایی.

- تعیین برنامه زمانی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت به‌منظور بازخورد حسن اجرای برنامه‌ها و اتخاذ اقدامات لازم برای رسیدن به الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی.

- تقویت و تجهیز مراکز آینده‌پژوهی و حمایت مالی از آن‌ها در راستای ارائه راهبردهای استراتژیک و هدفمند جهت طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی.

- ارتقاء عدالت فضایی در توزیع امکانات و خدمات شهری در بین مناطق مختلف شهری جهت جلوگیری از فاصله طبقاتی در بین شهروندان.

- تدوین سند راهبردی «طراحی الگوی قرآنی شهر طیب اسلامی با رویکرد آینده‌پژوهی» به‌منظور احیای شهر طیب اصیل اسلامی - قرآنی در برنامه‌ریزی‌های اجرایی و آتی شهر.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

- ۱- احمدی، حسن؛ افرادی، کاظم (۱۳۹۱). سیر تفکرات پیرامون مدینه فاضله در جهان اسلام، آموزه‌های فلسفه اسلامی، ۷(۱۱)، ص ۳-۲۹.
- ۲- اسفندیاری، مصطفی؛ مهدوی آرا، مصطفی؛ نادریان لاین، علی‌رضا؛ یوسفی چوبینی، صدیقه (۱۳۹۵). «آرمان‌شهر اسلامی از منظر امام رضا (ع)»، فرهنگ رضوی، ۴(۱۵)، ص ۹۹-۱۳۲.
- ۳- اسلاتر، ریچارد (۱۳۸۶). دانش واژه آینده‌پژوهی، ترجمه عبدالمجید کرامت‌زاده و همکاران، مؤسسه تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، تهران.
- ۴- اسماعیل پور، علی؛ سلیمانی، غلامعلی (۱۴۰۰). «تصویر شهر مطلوب در تمدن نوین اسلامی»، آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی، ۲(۴)، ص ۴۷-۹۰.
- ۵- آپشم، معصومه (۱۴۰۰). «شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس مبانی»، فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۶(۱)، ص ۲۱۰-۲۳۲.
- ۶- بخشی‌زاده، حسن؛ کلاتری، عبدالحسین (۱۳۹۹). «معیارهای عدالت اجتماعی در شهر اسلامی»، فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۰(۱)، ص ۹-۳۰.
- ۷- بیات، بهرام (۱۳۹۳). «رویکرد اسلامی به شهر؛ ویژگی‌های شهر اسلامی»، فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۴(۱)، ص ۱۳۷-۱۶۷.
- ۸- پورجعفر، محمدرضا؛ پورجعفر، علی؛ صفدری، سیما (۱۳۹۴). «انواع شهر اسلامی و اشاراتی به نحوه شاخص‌سازی در راستای شهری آرمانی - اسلامی»، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی، ۳(۳)، ص ۱۷-۱.
- ۹- ترکمان، مزده؛ عبدی آب بخشایی، زهرا؛ لیلیان، محمدرضا؛ بقایی، پرهام (۱۳۹۲). «ارزیابی زمینه‌های تحقق‌پذیری شاخصه‌ها در شهرسازی اسلامی»، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز، <https://civilica.com/doc/289536>
- ۱۰- توکلی، محمدجواد. (۱۳۹۰). «روش‌شناسی تدوین شاخص پیشرفت انسانی بر اساس گفتمان قرآنی»، معرفت اقتصادی، ۲، ص ۵۶-۳۱.
- ۱۱- توکلی‌نیا، جمیله (۱۳۹۵). «جزوه کلاسی واحد درسی - شهر و طبیعت در اسلام»، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.
- ۱۲- توکلی‌نیا، جمیله؛ صرافی، مظفر؛ دستواره فرشته (۱۳۹۶). «تحلیل تطبیقی رهیافت‌های مرتبط با شهر ایرانی-اسلامی»، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۲۸(۷)، ص ۵-۲۰.
- ۱۳- خیام‌باشی، احسان؛ بانکی پور، امیرحسین؛ جهان‌بخش، عباس؛ نمازی، احسان (۱۳۹۵). «شهر طیب، الگویی مطلوب در بازآفرینی شهر ایرانی - اسلامی»، چهارمین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران.
- ۱۴- دیسناد، فرخنده (۱۳۸۸). «بررسی و تبیین مقایسه‌ای حیات طیب از دیدگاه قرآن کریم با آرمان‌شهر لیبرالیسم و اهداف تربیتی آن‌ها»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و

- روانشناسی، دانشگاه الزهراء.
- ۱۵- رفیع‌پور، سعید؛ داداش‌پور، هاشم؛ تقوایی، علی‌اکبر (۱۳۹۵). «عوامل علی و کانون ارزشی آینده‌های بدیل و آینده مرجح / مطلوب شهر پایدار بر مبنای اخلاق زیست‌محیطی»، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۷(۲۷)، ص ۱-۲۰.
- ۱۶- سبحانی یامچی، محمد؛ عشقی چهاربرج، علی (۱۴۰۱). «ارزیابی مؤلفه‌های فرهنگی شهر طیب از منظر قرآن (مطالعه موردی: شهر مراغه)»، فصلنامه قرآن، فرهنگ و تمدن، ۳(۸)، ص ۳۴-۵۹.
- ۱۷- سیفیان، محمدکاظم (۱۳۷۸). «قالب و محتوا در معماری اسلامی»، هنرهای زیبا، شماره ۱، ص ۶۱-۵۸.
- ۱۸- شکوهی بیدهندی، محمد صالح؛ مطهر، رضا (۱۳۹۹). «ارزیابی جایگاه کرامت انسانی (مبتنی بر آرای امام موسی صدر) در سیاست‌گذاری نوسازی شهری؛ مورد پژوهشی: راهبرد اقتصادی نوسازی در طرح جامع تهران»، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی، ۸(۱)، ص ۸۱-۶۳.
- ۱۹- کلانتری، عبدالحسین (۱۳۹۵). «ایده‌آل تایپ شهر اسلامی، با تأکید بر روش‌شناسی ماکس وبر»، روش‌شناسی علوم انسانی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۸۹، ص ۲۶-۷.
- ۲۰- کیهان‌پور، پیمان (۱۳۹۷). «درآمدی بر آینده‌پژوهی، تبریز، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز».
- ۲۱- محمودی، مهدی؛ عباسی، عطا (۱۳۸۴). «آینده‌پژوهی و نقش آن در سیاست‌گذاری علم و فناوری، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی».
- ۲۲- مروتی، سهراب؛ دارابی، فرشته (۱۳۹۳). «واکاوی مدل ارزیابی شهر اسلامی با رویکردی بر قرآن کریم (نمونه مورد ارزیابی: شهر ایلام)»، دوفصلنامه علمی مطالعات فهم قرآن، ۲(۲)، ص ۵۳-۷۶.
- ۲۳- مطهر، رضا؛ دانشپور، سیدعبدالهادی؛ شکوهی، بیدهندی؛ محمد، صالح (۱۴۰۱). «بررسی تطبیقی معیارهای کرامت انسانی به عنوان یکی از ویژگی‌های شهر مطلوب اسلامی در محله‌های نوساز و قدیمی (مورد پژوهشی: محله‌های حکیمیه و خیابان ایران شهر تهران)»، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی، ۱۰(۱)، ص ۱۰۰-۷۹.
- ۲۴- ملکی‌فر، عقیل؛ فخرایی، مرضیه؛ کیقبادی، مرضیه (۱۳۸۵). «الگوی آینده‌پژوهی: علم و هنر کشف و اختراع آینده، تهران، انتشارات کران علم».
- ۲۵- میرغلامی، مرتضی؛ نژادابراهیمی، احد؛ آیشم، معصومه (۱۳۹۹). «بازشناسی و تبیین اثرات کلان فرایندها و فرایندها بر شهر معاصر ایرانی از منظر واقعگرایی اسلامی»، دانش شهرسازی، ۴(۳)، ص ۱۹-۳۶.
- ۲۶- ناصرآبادی، زهرا (۱۳۷۹). «آینده‌پژوهی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی استراتژیک، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی».
- ۲۷- نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۰). «شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طیب: بایسته‌های تحقق شهر اسلامی بر مبنای نصوص دینی، چاپ اول، تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران».

۲۸- نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۵). «شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طیبه»، دو فصلنامه معماری ایرانی، ۹، ص ۱۹۳-۱۹۶.

۲۹- نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۷). «تأملی در مدیریت شهرها با تکیه بر اسلامیت شوراها، مدیریت شهری»، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، ۱۹، ص ۲۰-۲۸.

30- Madahi.SM.Fadavi.N.Sayadi.S E) 2011(City With Resoect To Iranian Culture And Identity",5th Symposium on Advances In Sience &Technology, Mashhad.

31- Jamalinezhad, M, Seyed Mohammadreza Talakesh & Seyed Hassan Khalifeh Soltani) 2012(Islamic Principles and Culture Applied to Improve Life Quality in Islamic Cities, Social and Behavioral Sciences 35, 330-334.

References

* The Holy Qur'an.

- 1- Ahmadi, Hasan; Afradi, Kazem (1391). The Course of Thinking about Medina in the Islamic World, *Islamic Philosophy Teachings*, 7(11), pp. 3-29.
- 2- Aysham, Masoumeh (1400). "Indices of the Islamic City from the Perspective of the Ideals of the Islamic Republic of Iran based on the foundations", *Culture of Islamic Architecture and Urbanism*, 6 (1), pp. 210-232.
- 3- Bakshizadeh, Hasan; Kalantari, Abdul Hossein (1399). "Measures of Social Justice in the Islamic City", *Scientific Quarterly of Social Theories of Muslim Thinkers*, 10(1), pp. 9-30.
- 4- Bayat, Bahram (1393). "The Islamic Approach to the City; Characteristics of the Islamic City", *Scientific Quarterly of Social Theories of Muslim Thinkers*, 4(1), pp. 167-137.
- 5- Disnad, Farkhondeh (1388). "Comparative Examination and Explanation of Al-Hayat Al-Tayyiba from the perspective of the Holy Qur'an with the Utopia of Liberalism and their Educational Goals", Master's thesis, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Al-Zahra University.
- 6- Esfandiari, Mostafa; Mahdaviara, Mostafa; Naderian Layin, Alireza; Yousefi Chubini, Seddiqeh (1395). "Islamic Utopia from the Perspective of Imam Reza (a.s.)", *Farhang Razavi*, 4(15), pp. 132-99.
- 7- Ismailpour, Ali; Soleimani, Gholam Ali (1400). "The Image of the Ideal City in Modern Islamic Civilization", *Future Research of the Islamic Revolution*, 2(4), pp. 47-90.
- 8- Jamalinezhad, M, Seyed Mohammadreza Talakesh & Seyed Hasan Khalifeh Soltani. (2012), *Islamic Principles and Culture Applied to Improve Life Quality in Islamic Cities*, *Social and Behavioral Sciences* 35, 330-334.
- 9- Kalantari, Abdul Hossein (1395). "The ideal type of the Islamic city, with an emphasis on Max Weber's methodology", *Methodology of Human Sciences*, Hawzah and University Research Institute, 89, pp. 7-26.
- 10- Keyhanpour, Peyman (1397). *An Introduction to Future Studies*, Tabriz, Tabriz University of Medical Sciences and Health Services.
- 11- Khayyam Bashi, Ehsan; Bankipour, Amir Hossein; Jahanbakhsh, Abbas; Namazi, Ehsan (1395). "Shahr Tayyib, a desirable model in the regeneration of the Iranian-Islamic city", the 4th International Congress on Civil Engineering, Architecture and Urban Development, Tehran.
- 12- Maddahi, SM; Fadavi, N; Seyyedi, SE. (2011), *City with Resoect to Iranian Culture and Identity*, 5th Symposium on Advances in Science & Technology, Mashhad.
- 13- Mahmoudi, Mahdi; Abbasi, Ata (1384). *Future Research and its Role in Science and Technology Policymaking*, Defense Industries Educational and Research Institute, Tehran.
- 14- Malekifar, Aqil; Fakhrai, Marzieh; Keyqobadi, Marzieh (1385). *The Alphabet of Future Studies: The Science and Art of Discovering and Inventing the Future*, Tehran, Karan-e Elm Publications.

- 15- Mirgholami, Morteza; Nejad Ebrahimi, Ahad; Aysham, Masoumeh (1399). "Recognizing and Explaining the Macro Effects of Processes on the Contemporary Iranian City from the Perspective of Islamic Realism", *Danesh Shahr Sazi*, 4(3), pp. 19-36.
- 16- Morovvati, Sohrab; Darabi, Fereshteh. (1393). "Analysis of the Evaluation Model of the Islamic City with an Approach to the Holy Qur'an (case study: the city of Ilam)", *two-quarter scientific journal of Qur'an Understanding Studies*, 2(2), pp. 53-76.
- 17- Motahhar, Reza; Daneshpour, Seyyed Abdul Hadi; Shokoochi Bidhendi; Muhammad, Saleh (1401). "Comparative Investigation of Human Dignity Criteria as one of the Characteristics of the Ideal Islamic City in New and Old Neighborhoods (case study: Hakimiyyeh and Iran Street neighborhoods in Tehran)", *Journal of Islamic Architecture Research*, 10 (1), pp. 79-100.
- 18- Naghizadeh, Mohammad (1387). "Reflection on the Management of Cities based on the Islamicity of Councils, Urban Management", *Organization of Municipalities and Rural Districts of the Country*, 19, pp. 28-20.
- 19- Naghizadeh, Mohammad (1390). *The Ideal City of Islam or the Atmosphere of Al-Hayat Al-Tayyiba: the requirements of the realization of the Islamic city based on religious texts*, 1st edition, Tehran: Cultural and Artistic Organization of Tehran Municipality.
- 20- Naghizadeh, Mohammad (1395). "The Ideal Islamic City or the Atmosphere of Al-Hayat Al-Taiba", *Iranian Architecture Quarterly*, 9, pp. 193-196.
- 21- Naserabadi, Zahra (1379). *Future Studies*, Center for Strategic Planning and Studies, Tehran, Defense Industries Educational and Research Institute.
- 22- Pourjafar, Mohammadreza; Pourjafar, Ali; Safdari, Sima (1394). "Types of Islamic Cities and Pointers to Indexing in the Direction of an Ideal-Islamic City", *Journal of Islamic Architecture Research*, 3 (3), pp. 1-17.
- 23- Rafipour, Saeed; Dadashpour, Hashem; Taqvai, Ali Akbar (1395). "Causal Factors and Value Focus of Alternative Futures and the Preferred/Desirable Future of a Sustainable City based on Environmental Ethics", *Urban Research and Planning*, 7(27), pp. 1-20.
- 24- Seifian, Mohammad Kazem (1378). "Form and Content in Islamic Architecture", *Fine Arts*, no. 1, pp. 58-61.
- 25- Shokouhi Bidhendi, Mohammad Salih; Motahhar, Reza (1399). "Evaluating the Position of Human Dignity (based on the opinions of Imam Musa Al-Sadr) in urban renewal policymaking; Research case: economic strategy of renovation in the master plan of Tehran", *Journal of Islamic Architecture Research*, 8 (1), pp. 63-81.
- 26- Slaughter, Richard (1386). *Knowledge of the Term "Futurism"*, translated by Abdul Majid Karamatzadeh et al., Defense Industries Research Institute, Defense Science and Technology Future Research Center, Tehran.
- 27- Sobhani Yamchi, Mohammad; Eshghi Chaharborj, Ali (1401). "Evaluation of the Cultural Components of Al-Madina Al-Tayyiba from the Perspective of the Qur'an (case study: the city of Maragheh)", *Quarterly Qur'an, Culture and Culture*, 3(8), pp. 34-59.
- 28- Tavakkoli, Mohammad Javad. (1390). "Methodology of Human Development Index Based on Quranic Discourse", *Marefet Eqtesadi*, 2, pp. 31-56.

- 29- Tavakkolinia, Jamileh (1395). "Coursebook of the City and Nature in Islam", Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University.
- 30- Tavakkolinia, Jamileh; Sarafi, Muzaffar; Dastvareh, Fereshteh (1396). "Comparative Analysis of Approaches related to the Iranian-Islamic City", *Islamic Iranian City Studies*, 28(7), pp. 20-5.
- 31- Turkman, Mojdeh; Abdi Ab Bakshaei, Zahra; Leilian, Mohammad Reza; Baqaei, Parham (1392). "Evaluation of the Fields of Realization of Indicators in Islamic Urban Planning", the second national Conference of Islamic Architecture and urban planning, Tabriz, <https://civilica.com/doc/289536>